

УДК 811.163.42'373.7

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ХОРВАТСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Н. С. Хороз

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування фразеологічних зворотів хорватської мови на шпальтах сучасних хорватських газет. Детально вивчається застосування до фразеологічних зворотів прийому оказіональної видозміни їх семантики, який полягає у розгортанні в контексті метафоричного образу цих зворотів.

Ключові слова: трансформація, фразеологізм, розгорнута метафора, антаподозис.

Мова сучасних хорватських газет характеризується активним залученням до текстів статей фразеологічних ресурсів хорватської мови. Пояснюється це тим, що фразеологізми, які беруть участь у створенні мовної картини світу, своєрідно інтерпретують його явища, події тощо, що проявляється в суб'єктивному та емоційному тлумаченні мовцем фрагментів оточуючої дійсності. Фразеологізми увиразнюють мовлення, роблять його доступнішим, експресивно й емоційно насиченішим. Зважаючи на це, з певністю можна говорити про те, що фразеологічні звороти здатні виконувати дві головні функції газетного мовлення — інформування та здійснення впливу на читача. Саме тому автори статей часто звертаються до фразеологічного фонду мови, який містить прагмеми, що водночас є інформемами. При цьому журналісти штучно збільшують прагматичний потенціал фразеологізмів, застосовуючи до них різного роду трансформації. Надзвичайно яскраве і багатогранне відображення ця тенденція має в суспільно-політичному дискурсі.

Одним із способів створення прагматичного ефекту фразеологічних одиниць (ФО) є так звана розгорнута метафора. Цей прийом значно менше досліджений, ніж низка інших способів трансформації фразеологізмів у контексті. Його вивчали на матеріалі української фразеології (І. С. Гнатюк [1]), російської (Д. П. Вовчок [2], О. В. Бойко [3]), англійської (А. С. Начисчіоне [4], О. А. Леонтович [5], А. В. Луганська [6], Л. І. Ільїцька [7]). У хорватському мовознавстві це мовне явище не було предметом аналізу. Метою нашої статті є описати особливості застосування до хорватських фразеологізмів прийому розгорнутої метафори. Джерельною базою слугували тексти сучасних хорватських газет на суспільно-політичну тематику.

Застосування до фразеологізмів у контексті прийому розгорнутої метафори А. С. Начисчіоне пояснює наміром автора твору відновити їх стерту образність. Дослідниця зазначає, що “на конкретизації і розкритті значення одного чи двох компонентів ФО, зазвичай, будується ціла система образів і метафор” [4, с. 25]. Л. І. Ільїцька [7] та А. В. Луганська [6] теж говорять про відновлення образності ФО. У А. В. Луганської, зокрема, ми натрапили на таке зауваження: “При розгортанні фразеологічної метафори має місце вплив метафоричного образу ФО на контекст і його метафоризація” [6, с. 11]. Погоджуємося з цим твердженням вченої. Зазначимо

лише, що при застосуванні різних способів розгорнутої метафори спостерігаємо різний ступінь впливу образу ФО на контекст.

Виділяємо два типи розгорнутої метафори: власне розгорнута метафора, яку досліджували усі із зазначених вище мовознавців, та антаподозис, який ми не виявили у жодній з проаналізованих нами праць. У працях з риторики антаподозис розглядається як один із тропів — різновид розгорнутої метафори. Зокрема, у монографії Г. Г. Хазагерова “Політична риторика” [8] цей прийом вивчається з погляду його застосування і стилістичного ефекту, який він створює в політичному мовленні, однак автор не досліджував використання антаподозису до фразеологізмів. Ми розглядаємо антаподозис як засіб авторської трансформації фразеологізмів хорватської мови в газетах.

Суть власне розгорнутої метафори полягає у: 1) вживанні в контексті поруч з фразеологізмом його окремих складових, що сприяють розгортанню образу ФО, 2) використанні слів, об’єднаних з компонентами фразеологізмів, чий образ розвивають, спільною темою. В останньому випадку компоненти поза фразеологізмом в контексті не повторюються.

Перший тип власне розгорнутої метафори характеризується тим, що окремі компоненти, які вживаються самостійно та розміщені в постпозиції до фразеологізму, набувають змісту, детермінованого семантикою фразеологізму, з якого вони “вирвані”. “Переносність фразеологізму посилюється, образ, на якому він базується, розвивається, стає глибшим, метафоричним” [Гнатюк 1982, 18]. Наведемо приклад: *Puno je poštenije postupio Andrija Hebrang koji je napustio HDZ-ov brod u trenutku kada je osobno bio iznimno visoko pozicioniran u državnoj i stranačkoj hijerarhiji. S druge strane, Granić je ostao na tom brodu do posljednje minute, dopustivši i blamažu da ga HDZ kandidira kao predsjedničkog kandidata...* /Vjesnik, 5.04.2000/. У тексті повністю використана ФО *napustiti čiji brod* (буквально — покинути корабель), значення якої (“залишити клуб, вибути з членів з організації”) реалізується в контексті. Далі, у складі вільного словосполучення, вжито її компонент *brod* (розширений атрибутом-вказівним займенником), який має мотивоване семантикою цієї ФО фразеологічно зумовлене значення “організація, клуб”. У контексті цей компонент конкретизовано — “партія Хорватський демократичний союз (ХДС); членство у цій партії”. Таким чином, отримали двосторонній зв’язок: з одного боку, контекстуальне, реальне фразеологічне значення компонента *brod* — “членство у партії Хорватський демократичний союз”, з іншого боку, членство у партії Хорватський демократичний союз уособлено в образі корабля (прототипу компонента *brod*). Це реальне фразеологічне значення компонента *brod* і метафоричний образ, який в ньому заклав автор, константні протягом усього контексту, де вжито фразеологізм *napustiti čiji brod*, вони не зазнають розгортання, не набувають додаткових відтінків. Змінюються лише події, пов’язані із членством у партії, та особи, які там задіяні.

За допомогою фразеологізму і його подальшого розвитку, автор статті розповів про двох членів партії Хорватський демократичний союз: А. Хебранга і Гранича. Перший, незадоволений політикою, яку провадить партія, вийшов з її лав, коли вона була найвпливовішою і найпопулярнішою хорватською партією. А Гранич, попри свою

незгоду з політичною позицією ХДС, залишився її членом лише заради власних амбіцій боротися за пост президента країни.

До другого підвиду розгортання метафори відносимо такий її спосіб реалізації, який полягає у розвитку метафоричного образу ФО на основі одного з її компонентів без повторення його в контексті. Так, у нижченаведеному прикладі спостерігаємо розростання метафори в контексті, стрижнем якої є слово-компонент *vatra* (вогнь): *Gdje ima dima, ima i vatre, ali svaki plamičak ipak ne izrasta u katastrofalni požar, pa se Ivica Račan još uvijek ne mora bojati svega onoga što je u ovih proteklih mjesec dana snašlo poljskog premijera Jerzyja Buzeka i donedavnog slovenskog predsjednika Vlade Janesa Drnovška, bez obzira na sve priče o ovim ili onim prijevremenim izborima, raspuštanju Sabora, raspadu šestoročlane koalicije i krize u vlastitim stranačkim redovima.* [Vjenik, 3.06.2000/]. Розгортання метафори тут відбувається внаслідок вжитих у постпозиції до нормативного фразеологізму *gdje ima dima, ima i vatre* елементів, які розвивають метафоричний образ слова-компонента *vatra*. Ці елементи позначають різні стадії існування одного явища — вогнища: від зародження до останньої межі його прояву. Так, отримуємо схему:

plamičak ← *VATRA* → *požar*.

Як бачимо, розвиток образу заснований на прямому номінативному значенні слова-компонента *vatra*. На відміну від першого типу власне розгорнутої метафори, явище, позначене структурним елементом ФО тут не є константним — вказано ступені його градації. Але при тлумаченні семантики компонента *vatra* виходимо із його фразеологічного значення. Механізм реалізації змісту ФО в контексті можемо передати так: спочатку реалізується нормативне значення ФО *gdje ima dima, ima i vatre* — “якщо є наслідки, повинні бути й причини, які їх спричинили”, де компонент *dim* набув фразеологічного значення “наслідки”, а компонент *vatra* — “причини”. Наступні слова контексту *ali svaki plamičak ipak ne izrasta u katastrofalni požar* (але не кожна жаринка спричиняє катастрофічну пожежу), що стосуються фразеологізму, розвивають образ і семантику компонента *vatra*. Автор у статті висловив переконання, що хоча суспільством шириться чутка про розпуск парламенту, розпад коаліційної більшості, позачергові вибори тощо, для чинного прем'єр-міністра І. Рачана це ще не є вагомим приводом непокоїтися через евентуальну втрату своєї посади. Тобто, за допомогою ФО автор спершу стверджує певний факт, а за допомогою розгортання в постконтекст* образу її елемента *vatra* (що впливає й на його семантику) він указує, що цей факт може виявляти різний вплив на того, кого він стосується. Подальший контекст наче применшив важливість “причини” (фразеологічне значення, приписане компонентові *vatra*), яка би могла позбавити І. Рачана міністерського крісла.

Таким чином, при власне розгорнутій метафорі спостерігаємо явище двох типів. Внаслідок вжитих у постконтексті компонентів, які позначають визначений референт і які сприяють розвитку метафоричного образу ФО, значення цілої ФО залишається незмінним або набуває певних додаткових смислових відтінків, коригується у зв'язку з конкретними умовами мовлення.

* Постконтекстом називаємо відтинок тексту, який вжито після фразеологізму.

Антаподозис дещо схожий до першого виду розгорнутої метафори за структурною організацією (попередньо вжито фразеологізм, далі його окремі компоненти, що зазнають метафоричного розвитку), проте відмінний за семантичними характеристиками. Тут розгортання образу фразеологізму відбувається внаслідок застосування антаподозису — стилістичної фігури, яка полягає в тому, що до вжитих поряд з традиційним фразеологізмом компонентів у контексті подаються авторські коментарі. Значення цих компонентів, як і в першому типі власне розгорнутої метафори, мотивовані семантикою фразеологізмів, з яких вони вилучені. Цим компонентам приписується в контексті конкретний денотат, але на відміну від попереднього прийому, тут до цього денотату автор пропонує власну характеристику, пояснення.

Виділяємо два підвиди антаподозису: 1) надання референтові, позначеного компонентом ФО, якісної характеристики, 2) наділення референта додатковими коментарями. Фразеологізми в обох типах антаподозису функціонують у контекстах зі своїми традиційними семантиками. Компоненти, вжиті згодом, реалізують власне фразеологічне значення, виокремлене із загальної семантичної структури фразеологізмів, однак воно по-різному співвідноситься з узуальним денотативним значенням компонента, якого він набуває, зважаючи на нормативне значення ФО. В першому типі реальне фразеологічне значення займає місце узуального, а в антаподозисі другого типу ситуативне фразеологічне значення є додатковим стосовно узуального.

Вибір того чи іншого компонента для подальшого розгортання образу ФО в контексті мотивований конкретним комунікативним завданням, яке стоїть перед автором статті. Коментар до ФО детермінований бажанням автора оригінально сумістити її абстрактний характер та конкретний факт реальності, однозначно передати власне бачення ситуації, певним чином нав'язавши його реципієнтові.

Перший підвид антаподозису полягає у тому, що реальне фразеологічне значення компонентів, які вживаються поза фразеологізмом, накладається на їхнє нормативне фразеологічне значення, внаслідок чого в контексті маємо конкретизоване фразеологічне значення, узгоджене з конкретним комунікативним актом. Референти, які закріплено цими компонентами, впливають зі змісту статті, читач їх визначає самостійно. До цих референтів автор подає певну характеристику.

Розглянемо на конкретному прикладі застосування цього явища: *Zna li se da od početka srpnja na snagu stupa novi zakon o financiranju lokalne samouprave, što znači — uzdaj se u se i u svoje kljuse, zagrebačko kljuse bit će, čini se, vrlo invalidno ako se nastavi puzajuća brzina dogovaranja "prirodnih" koalicijskih partnera.* / *Vjesnik*, 27.05.2001!. Тут використано прислів'я *uzdaj se u se i u svoje kljuse*, що означає "покладайся в житті на себе, не розраховуй на допомогу інших". Буквальний переклад — покладися на себе і свою шапину. У статті мова йде про запровадження закону щодо місцевого самоврядування. Тобто змістом узуального фразеологізму передано головний принцип самоврядування. У компонент *kljuse* журналіст уклав смисл "самоврядування". У контексті його розширено атрибутом-присвійним прикметником *zagrebački*. Словосполучення *zagrebačko kljuse*, вжите в контексті самостійно, і воно уособлює в собі самоврядування м. Загреба. Далі семантика

словосполучення *zagrebačko kljuse* конкретизується якісною характеристикою: автор вказує на ймовірну недолугість самоврядування м. Загребя через небажання певних політичних сил досягти компромісу щодо джерел його фінансування.

У розглянутому нами випадку застосування прийому антаподозису читач із попереднього змісту тексту здогадується про приписаний автором певному компонентів денотат, до якого додається якісна характеристика. Таке явище в хорватській сучасній пресі не надто розповсюджене. Частотнішими є приклади такого застосування антаподозису, де журналіст сам чітко вказує, закріплює конкретний референт, співвідносний зі змістом матеріалу, за компонентами фразеологізму, що повторюються в контексті. Ці компоненти реалізують узагальнене нормативне фразеологічне значення, набуто функціонуванням в нормативній ФО, до якого наче понад це значення додається ситуативне значення та пропонуються певні пояснення, коментарі. Вказані особливості характерні для другого з виділених нами підвидів антаподозису.

Наведемо кілька прикладів: *Američka administracija nastavlja na Balkanu politiku "batine i mrkve" u nastojanju da pameti i demokraciji privede neke "zločeste momke"*. *Batina su gospodarske sankcije što ih Washington primjenjuje prema režimu Slobodana Miloševića i Republike Srpske, a mrkva je oprost od sankcija za Crnu Goru i Mila Đukanovića te Milorada Dodika i njegove sljedbenike u Republici Srpskoj*. /Vjesnik, 31.05.2000/ (нормативна ФО: *mrkva i batina* — терм. “комбінація політичного, економічного тиску і поступок (позичок тощо) з метою змусити малорозвинені країни формувати свою політику згідно з інтересами країн розвинених”). Отже, узагальнені нормативні фразеологічно зумовлені значення компонентів *mrkva* і *batina*, які повторюються в постконтексті, — “поступки” й “економічний тиск”. Вони й реалізуються в контексті. Додатково, понад це, журналіст чітко вказує, який саме обсяг інформації закладено у ці значення: він приписує кожному з компонентів конкретний денотат, подає детальний коментар щодо введення США одних економічних санкцій проти Балканських країн (цей розгорнутий зміст у тексті відповідає компонентів *batina*) та відміни інших (позначено розгорнутим змістом компонента *mrkva*).

Для розгортання в суспільно-політичних текстах образу, вказаного нами зразка трансформації журналісти охоче використовують також прислів'я та приказки: *Ne treba previše idealizirati tu situaciju jer se "svatko češe tamo gdje ga svrbi"*, *a HDZ svrbi prihvaćanje Ustavnog zakona o suradnji sa sudom u Haagu, svrbi ga predaja viteške skupine, svrbi ga prikrivanje dijela zločina, a sve to skupa promjenom vlasti sada izlazi na površinu*. /Vjesnik, 17.04.2000/. У цьому прикладі коментується один із компонентів прислів'я *svatko se češe tamo gdje ga svrbi* (“кожен намагається вирішити проблеми, які його турбують”) — дієслово *svrbjeti*. Воно, “вийшовши” зі складу ФО, набуває фразеологічного значення “турбувати”, яке й реалізується в цьому комунікативному акті. Автор його експлікує згідно із заданими умовами мовлення. Повторюючись у контексті кілька разів, компонент *svrbjeti* стає початковим членом кількох однотипних синтаксичних конструкцій — простих речень, що творять фігуру синтаксичного паралелізму, за допомогою якої автор дотепно вказує на низку проблем, які турбують партію Хорватський демократичний союз.

Отже, особливість антаподозису і його відмінність від виділеної нами власне розгорнутої метафори, в тому, що денотатам, які позначено виокремленими зі складу ФО компонентами, чий образ у постконтексті розвивається, надається характеристика, коментарі. Автор подає пояснення, який саме обсяг інформації, які і скільки денотатів закладено у компоненті.

Прийом розгорнутої метафори застосовується з метою надати образності широкому контексту, розгорнути метафоричне звучання тексту на якнайбільшу його частину та привернути увагу реципієнта вдалим порівнянням, алегорією.

Список літератури

1. Гнатьок И. С. Трансформация традиционных фразеологизмов в языке современной художественной прозы. — Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. — Київ, 1982. — 24 с.
2. Вовчок Д. П. Трансформация фразеологизмов как способ создания экспрессии (на материале газетных текстов) // Проблемы функционирования и специфики речевых разновидностей. — Пермь: Изд-во Перм. Гос. Ун-та имени М. Горького, 1985. — С. 114 – 125.
3. Бойко О. В. Приемы реализации экспрессии устойчивых словесных комплексов в сатирико-юмористических жанрах (в сопоставлении с украинским языком): Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. — Днепропетровск, 1981. — 26 с.
4. Начисчионе А. И. Некоторые окказиональные изменения фразеологических единиц в произведениях Дж. Чосера // Уч. Зап. Латвийского гос. Ун-та. — Вопросы английской филологии. — Рига, 1973. — Вып. 197. — С. 21 – 48.
5. Леонтович О. А. Роль внутренней формы в контекстуальном стилистическом использовании фразеологических единиц (на материале глагольных ФЕ английского языка) // Фразеологическая семантика (германские и романские языки). — М., 1983. — Вып. 211. — С. 101–114.
6. Луганская А. В. Стилистическое использование локально маркированной и общеанглийской фразеологии. На материале произведений Марка Твена. — Автореф. Дис. ... канд. Филол. Наук. — Москва, 1980. — 21 с.
7. Ильицкая Л. И. Разложение фразеологических единиц как стилистический прием // Иностранные языки в высшей школе, 1963. — Вып. 2. — С. 107–112.
8. Хазагеров Г. Г. Политическая риторика. — М.: Никколо-Медиа, 2002. — 314 с.

Хороз Н. С. Инновационные процессы в хорватской фразеологии.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования фразеологических оборотов хорватского языка на страницах современных хорватских газет. Детально изучается применение к фразеологическим оборотам приема окказионального видоизменения их семантики, который основывается на развертывании в контексте метафорического образа этих оборотов.

Ключевые слова: трансформация, фразеологизм, развернутая метафора, антаподозис.

Horoz N. S. Innovative processes in Croatian phraseology.

The article is devoted to the research of the peculiarities of functioning of phraseological units of Croatian language on the pages of modern Croatian newspapers. It is researched in detail the application to the phraseological units of the method of occasional modification of their semantics, that is based on the expansion of metaphorical image of phraseological units in the context.

Key words: transformation, phraseological unit, comprehensive metaphor.

Стаття надійшла до редакції 18 квітня 2007 р.